

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Наставно-научно веће Правног факултета Универзитета у Београду, на својој седници од 22. децембра 2014. године, одредило је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације кандидата **Михајла Вучића, LL.M**, истраживача-сарадника у Институту за међународну политику и привреду из Београда, под насловом „Право непловидбене употребе међународних водених токова у светлости принципа одрживог развоја“, у саставу: др Миленко Крећа, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Родољуб Етински, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, др Бранко Ракић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Бојан Милисављевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду и др Душко Димитријевић, научни саветник у Институту за међународну политику и привреду из Београда, са задатком да Комисија достави Наставно-научном већу писани извештај о оцени ове тезе. Пошто је тезу прегледала, Комисија Већу подноси следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и докторској дисертацији

Михајло Вучић рођен је 5. јула 1985. године у Београду. Након завршене Треће Београдске гимназије где је био носилац Вукове дипломе, 2004. године уписује Правни Факултет Универзитета у Београду на коме је дипломирао у септембру 2008. године са просечном оценом 10. Исте године уписује мастер студије на Универзитету у Кембриџу, Велика Британија, као стипендиста Foreign and Commonwealth Office. Током студија завршио је успешно четири курса из области Међународног јавног права, код престижних предавача, редом: International Law and Politics (Martti Koskenniemi), International Environmental Law (Catherine Mackenzie), International Law on the Use of Force (Christine Gray), Settlement of the International Disputes (James Crawford), да би 27. јуна 2009. био формално уведен у звање мастера Међународног права. Након повратка у Србију, завршио је Мастер из Европских Интеграција на Правном Факултету Универзитета у Београду. У оквиру овог програма успешно је положио испите из следећих курсева EU Environmental Policy, EU Trade Policy, EU Common Foreign and Security policy, EU Geopolitical Perspectives. Такође је израдио и одбранио семинарски рад под насловом „Right to An Environmental Information as a Technique for the Protection of the Environment“. Мастер звање је стекао успешном одбраном тезе под насловом „Legal Framework of the EU Common Foreign and Security Policy“, на дан 28. децембра 2010.

Написао је и објавио већи број научних радова: „The Right to Environmental Information as a Technique for the Protection of the Environment“, Изворни научни рад,

Међународни проблеми, број 63(3), Београд, 2011, ISBN 0025-8555, COBISS.SR-ID 6012674, стр. 449-465, UDK: 341.123.04+341.231.14, DOI 201; „Европско правосудно раскршће-Однос између Европског суда правде и Европског суда за људска права у светлу Лисабонског уговора“, Изворни научни рад, *Европско Законодавство*, Институт за међународну политику и привреду, бр. 37-38, 2012, стр. 307-318, UDK: 341.123.04+341.231.14, ISBN 1451-3188, COBISS.SR-ID 183321351; „The Ecosystem Approach in the Environmental Protection of the Danube River Basin Wetlands“, Изворни научни рад, Невенка Јефтић-Шарчевић, Едита Стојић Карановић (ур.) *Дунавска стратегија: стратешки значај за Србију*, Институт за међународну политику и привреду, 2012, стр. 197-212, ISBN 978-86-7067-167-6, COBISS.SR-ID 191817228; „Transboundary Hydropolitics in Europe and Southern Asia- Comparative Analysis“, Изворни научни рад, Душко Димитријевић, Драгана Митровић, Ивона Лађевац (ур.), *The Meaning of Borders and Border Issues in the Age of Globalization: Europe and Asia*, Институт за међународну политику и привреду, стр. 105-119, ISBN 978-86-7067-166-9; Михајло Вучић, Драгољуб Тодић „Чланство држава сукцесора СФРЈ у међународним уговорима у области животне средине“, Изворни научни рад, Душко Димитријевић, Жаклина Новичић, Михајло Вучић (ур.), *Регулисање отворених питања између држава сукцесора СФРЈ*, 2013, Институт за међународну политику и привреду, ISBN 9788670671935; Михајло Вучић, Јелена Јовичић, „Статус одрживог развоја у савременом међународном праву“, Изворни научни рад, Мирослав Игњатовић, Љиљана Танасијевић (ур.), *Заштита животне средине и одрживи развој – Енергетика и Рударство 2013*, 2013, стр. 48-55, Привредна комора Србије 2013, ISBN 976-86-80809-77-9; Михајло Вучић, Милош Јончић, „Legal Rules of European Countries in Minority Protection – Tracing The Double Standard“ Изворни научни рад, *Review of International Affairs*, pp. 119–144, Vol. LXIII, No. 1151, 2013, Institute of International Politics and Economics, UDC: 341.231.14:323.15(4-672EU) Biblid 0543-3657, 64(2013); „Начело одрживог развоја као основна норма савременог међународноправног поретка“, Изворни научни рад, Марко Новаковић (ed.) *Basic Concepts of Public International Law - Monism & Dualism*, 2013, стр. 359-373, Институт за упоредно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Институт за међународну политику и привреду, ISBN 978-86-7067-181-2; Михајло Вучић, Марко Новаковић, „Осврт на пресуду и интерпретацију Међународног суда правде у случају Преа Вихар“, Изворни научни рад, *Међународни проблеми*, бр. 1-2, 2014, стр. 51-70, UDK: 341.645.2(596+593) Biblid Vol. LXVI, DOI: 10.2298/MEDJP1402051N; Михајло Вучић, Бранко Ракић, „Globalisation as the cause of creation and dissolution of the European Union“, Dusko Dimitrijevic (ed.), *The Old and the New World Order-between European Integration and the Historical Burden: Prospects and Challenges for Europe of 21st Century*, Institute of International Politics and Economics, 2014, pp. 62–79, ISBN 978–86–7067–207–9; COBISS.SR-ID210653196; Душко Димитријевић, Ивона Лађевац, Михајло Вучић „Анализа предузетих активности у оквиру система УН у вези са решавањем питања Косова и Метохије“, Изворни научни рад, *Међународни проблеми*, бр. 4, Vol. LXIV, стр. 442–478, 2012, UDK: 327.8:341.91:341.221.3(497) Biblid 0025-8555, 64(2012), DOI: 10.2298/MEDJP1204442D; „Primeri tumačenja načela održivog razvoja u pravu neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotokova od strane Međunarodnog suda pravde“, D. Todić, M. Novaković (ed.), *Savremeni međunarodno-pravni poredak i evropske integracije Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privредu, Beograd, 2014, ISBN 978-86-7067-209-3, str. 127-151; „Тумачење геноцидне намере у тужби Републике Хрватске против Републике Србије пред Међународним судом правде“, тренутно у штампи. Ко-аутор је и монографије: Бранко Ракић, Михајло Вучић,

Докторска дисертација кандидата Михајла Вучића носи наслов „Право непловидбене употребе међународних водених токова у светлости принципа одрживог развоја“. Дисертација има 515 страница, од чега сâму расправу чини 468 страница текста писаног компјутерским слогом (фонт *Times New Roman*, ћирилица, величина слова 12, проред 1.5, уобичајених маргина), што подразумева 19.433 редова, око 222.376 речи и 2274 фусноте. Поред тога, у дисертацији се налази насловна страна на српском и енглеском језику, страна са информацијама о ментору и члановима комисије, стране са подацима о докторској дисертацији на српском и енглеском језику, укључујући резиме и кључне речи, 6 страница садржаја, попис литературе на 46 страница и биографију аутора. Библиографија обухвата монографије, зборнике радова, студије, чланке и краће напise, судске одлуке, интернет и остале изворе, писане на српском, али претежно на енглеском, али и немачком и француском језику.

Расправа се састоји из пет делова, првог дела који представља нека терминолошка одређења, три дела која се баве самом суштином теме и последњег дела који се односи на закључна разматрања. Први део рада посвећен је разматрањима о значају водних добара у савременом глобалном друштву и о појму одрживости непловидбеног коришћења међународног водотока. Други део рада бави се историјским контекстом правног регулисања непловидбеног коришћења водотокова и теоретским основама међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова. Он има за циљ да прикаже како је дошло до тренутно важећег права у овој области, кроз приказ генезе теорије и праксе. Трећи део управо излаже то позитивно право, концентришући се пре свега на главне опште акте који важе у овој области, излажући и тумачећи основне нормe попут начела правичног и разумног коришћења и забране наношења значајне штете. Овај део такође пружа и анализу појма правичности у међународном праву и чинилаца на основу којих се одређује садржина овог појма, с обзиром да је правичност најбитнији појам за разумевање начина функционисања позитивног права у овој области. Четврти део рада је најобимнији и представља централни део дисертације. Бави се анализом појма одрживог развоја у међународном праву, ствара једну оригиналну концепцију овог појма у вези са његовом применом у области управљања међународним водотоковима и анализира начин на који се начела која спадају у садржину овог појма обликују кроз правне нормe позитивних правних извора, судско-арбитражне и државне међународне праксе. Анализа је подељена на три велике целине. Прве две целине се тичу материјалног и формалног међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова које има позитивно-правни карактер и које је прожето начелима одрживог развоја. У обе целине примењује се исти метод анализе, где се у поједином одељку анализира поједино начело, тако се изводе закључци о различитим нивоима правне обавезности и уопште степена правне изграђености различитих начела као компоненти кишобран појма одрживог развоја. У трећој целини анализирани су и они делови појма одрживог развоја који се могу означити као право у настајању у овој области, али су према аутору подједнако важни зард остварења циља одрживости непловидбеног коришћења међународних водотокова. У четврти део смештена су закључна разматрања.

2. Предмет и циљ дисертације

Ово је прва дисертација на српском језику која за предмет има међународно право непловидбеног коришћења међународних водотокова. Ову област међународног права кандидат посматра кроз призму појма одрживог развоја. Предмет анализе тиме постају сами међународни водотокови, као предмет правног регулисања ове области међународног права, свежа водна добра као најважнији ресурси који се налазе у систему међународних водотокова, одрживи развој као универзални циљ међународне заједнице и правно начело и коначно испреплетаност начела одрживог развоја са позитивним међународним правом у овој области, практично начин на који се појам одрживог развоја обликује, тумачи и примењује у овој области.

Циљ дисертације је да утврди који постојећи механизми обликовања, тумачења и примене одрживог развоја у овој области међународног права воде остварењу циља одрживог коришћења међународног водотока које је према кандидату суштински циљ међународне правне регулативе на овом пољу. У складу са тим, кандидат истражује историјски контекст, како би утврдио зашто су позитивна правила међународног права баш таква каква јесу данас у овој области и да ли нам историја нуди нека решења која су адекватнија природи међународног водног тока као предмета регулисања. У истом циљу, кандидат анализира и теоријске основе међународног права у овој области како би пронашао најпогоднију теорију која треба да стоји иза обликовања, тумачења и примене међународног права у овој области. Кандидат у истом циљу прелази на анализу савременог позитивног међународног права у овој области и анализом садржаја и компаративним методом долази до закључка који су делови појма одрживог развоја, у којој мери и на који начин интегрисани у то право и да ли такво стање ствари остварује у пракси циљ одрживог коришћења међународног водотока. У истом циљу, кандидат предлаже и интеграцију осталих делова појма одрживог развоја који нису до сада постали део позитивног права у овој области, али због своје успешне примене у другим областима међународног права, пре свега у области заштите животне средине, треба да буду интегрисани.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Везивно ткиво расправе чини неколико питања и супротстављених идеја око којих се формира структура тезе.

Тези о универзалности важења западног модела регулисања непловидбеног коришћења међународних водотокова који се путем колонизације проширио на цео свет и постао основа савременог међународног права супротстављени су историјски примери одрживог коришћења међународних водотокова који се не заснивају на овим правилима, већ израђају из посебних друштвено-економских, културно-историјских и физичко-географских околности сваког појединог региона или конкретног водотока. Постављено је питање да ли се неким од тих решења у одређеним регионалним аранжманима треба вратити.

Теоријској основи савременог међународног права која се огледа у теорији ограниченог територијалног суверенитета супротстављена је теорија заједнице интереса држава на међународном водотоку која са својим нагласком на интересима

система водотока, а не на државним интересима боље одговара као теоријска матрица обликовања, тумачења и примене правила одрживог развоја у овој области.

Постављена је једна широка концепција појма одрживог развоја која се заснива на делатности Удружења за међународно право, према којој се одрживи развој у овој области мора посматрати преко својих саставних делова, јер је сам као општи појам недовољно прецизан и непогодан да има статус правног начела. Међутим, испреплетаност ових начела доводи до тога да само јединство деловања материјалних и формалних правила међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова постиже остварење циља одрживог коришћења међународног водотока. Међутим, кандидат је дошао до закључака да постоје неки механизми који у том јединству деловања имају првенство. Пре свега, начело правичног и разумног коришћења у својој операционализацији практично се изједначава садржински и циљно са појмом одрживог развоја, те стога ово правило служи за примену одрживог развоја као кровног појма. Затим, због недовољног степена правне обавезности материјалних правила у овој области, кандидат је дошао до закључка да би сарадња држава међународног водотока, преко заједничких институција у виду мешовитих комисија за сваки међународни водоток или, где је то ваљано, регион, уз строго инсистирање на примени поступака претходне процене утицаја на животну средину свих могућих облика непловидбеног коришћења, у пракси могли да буду најделотворнији механизми за остварење циља одрживог коришћења међународног водотока.

Кандидат сматра, међутим, да садашње стање позитивног права у овој области неће моћи да, због савремених кретања међународних односа који се и даље врте око осовине државног суверенитета, ваљано испуни циљ одрживог коришћења међународног водотока и поред претходно изнетих резултата истраживања који говоре о интегрисаности одрживог развоја у то позитивно право. Стога је потребна даља нормативна изградња. У оквиру ње је на првом месту даља формализација вредности, средстава и поступака помоћу којих се питања заштите животне средине разматрају у оквиру правичног коришћења. Паралелни и независни развој сложеног, али међусобно повезаног корпуса правила и начела у области животне средине врши виталну функцију обезбеђивања да таква питања заиста буду на тај начин разматрана. Међутим, видљива је много већа изграђеност димензије животне средине у односу на друштвено-економску димензију одрживог развоја у овој области. Да би се друштвено-економска димензија одрживог развоја такође одразила у међународном праву у овој области, потребно је да глобално право међународних водотокова добије одредбе које би дозволиле учешће заједница корисника у доношењу одлука и управљању добрима у оквиру регионалних режима, тамо где су могућности за то погодне због специфичног историјско-социјалног развоја. Међутим, и други региони би могли да имају користи од проширења појединих одредби Конвенције у том смеру. Исте примедбе које кандидат износи на глобалном нивоу, то јест на нивоу Конвенције УН од 1997, истиче и за огромну већину регионалних нивоа и нивоа конкретног међународног водотока. Партиципаторни приступ би, према кандидату, на свим овим различитим степеницама једне исте лествице заштите међународних водотокова омогућио делотворнији, ефикаснији и правичнији режим управљања свежим водним добрима. Добра управа, као део појма одрживог развоја, на нивоу унутрашњег државног права подстакла би широко правно, политичко и институционално реструктурирање, које би тежиште са централизованог система управљања померило на децентрализоване, који омогућава бољу партиципацију локалних корисничких заједница међународног водотока и

невладиних организација за заштиту животне средине, које су боље и непосредније упознате са конкретним проблемима који се јављају у погледу управљања, коришћења и заштите међународних водотокова, без обзира да ли се ради о претежно пољопривредним заједницама Јужне и Југоисточне Азије, индустријским заједницама Европе и Северне Америке, или неразвијеним заједницама на ободу Африке, које још нису искористиле ни делић свог хидролошког потенцијала.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Основне поставке докторске дисертације су прва целина расправе у којој кандидат практично доноси основне хипотезе од којих се полазило у истраживању, методологију истраживања и приказ садржаја.

У првом делу расправе (*Основна појмовна разматрања*, стр. 14-39) кандидат најпре указује на значај водних добара у савременом глобалном друштву. Констатује да, иако формално на Земљиној кугли воде има много, фактички је човеку на овом степену друштвено-економског развоја доступно само врло мало. У вези са том чињеницом, кандидат истиче да је проблематична и неправична расподела водних добара у различитим деловима света, која је природним путем постављена по принципу „већа потреба-мања понуда“. Из тог разлога избијају кризе и сукоби у деловима света у којима вода све више постаје главни стратешки ресурс. Потребно је, према томе, да се однос према води промени у начелу. Вода је темељно благо човечанства, свих људи и сваког човека а што је за ову расправу још важније, вода је темељ живота свих будућих генерација, а не само садашњих. Воду треба осигурати сваком човеку, те вода не сме бити део поделе људске заједнице на богате и сиромашне. Вода је глобални интерес, глобални проблем и глобално питање које према глобалним рјешењима треба решавати на свим нивоима. То ће осигурати оптималну снабдевеност водом и избегавање ратова. Глобални проблем, према томе, захтева глобални приступ у решавању. Зато кандидат закључује да међународно право које се бави непловидбеним коришћењем међународних водотокова, као најважнијим водним добрима на располагању човеку, мора да садржи овај глобално-интегративни елемент у свом приступу, да би одговорило правилно на изазове које решавање овог проблема поставља пред њега, као пред основног регулатора међуљудских односа у међународној заједници.

Затим кандидат развија појам одрживости непловидбеног коришћења међународног водотока, који је кључан за даљи ток расправе. Кандидат указује да хидролошки циклус сведочи о сталном кретању воде. Његове различите компоненте (атмосферске, океанске, копнене) указују на међусобну повезаност различитих природних облика. У складу са тим, ни сам водоток не може у правном смислу да се посматра искључиво као вода која тече, већ као сложени систем који у себи садржи различите хидролошке и геолошке саставне делове, који су сви међусобно блиско повезани. Оваква повезаност и стални међусобни утицаји различитих саставних делова водотока имају за последицу немогућност да се међународни водотокови (а у неким случајевима и национални који су са међународним повезани), подвргну искључивом правном режиму државе на чијој се територији поједини његови делови номинално налазе. У наставку кандидат закључује да су услед такве повезаности свих саставних делова, водотокови целим својим простирањем рањиви у односу на штетне утицаје који се појаве у било ком делу водотока. Ти утицаји не морају бити непосредно везани за сам водоток, већ могу да се десе и у повезаним екосистемима, али да се њихове

штетне последице свеједно одразе на водоток. Имајући у виду рањивост водотока, као њихова најбоља правна заштита намеће се појам одрживог развоја са свим начелима и правилима која он у оквиру међународног права животне средине носи.

Кандидат наставља излагање напоменом да је ради стварања и примене ефикасних правних правила у смислу одрживог развоја за међународне водотокове, потребно пре свега јасно дефинисати сам међународни водоток. Истиче да Конвенција УН од 1997. дефинише међународни водоток као „систем површинских вода и подземних вода, који на основу својих физичких особина твори јединствену целину и уобичајено тече према заједничком ушћу“. Затим напомиње да постоје два спорна питања у вези са овом дефиницијом. Прво се тиче дилеме, да ли се подземне воде из дефиниције односе и на такозване заробљене подземне воде, чији је удео у светским резервама свеже воде огроман, и што је још важније, претеже у кризним подручјима где политички сукоби око воде одавно чине свакодневицу. Кандидат закључује да, иако је Комисија за међународно право усвојила посебан документ о акиферима, као најзначајнијој врсти заробљених подземних вода, он пати од недоследности у односу на Конвенцију УН, а поред тога његов став према акиферима као чврстим деловима државне територије, за које важи принцип државне суверености, је неадекватан за право међународних водних добара. Други проблем је везан за захтев уобичајеног тока према заједничком ушћу. Ово решење из Конвенције УН је према кандидату послужило као компромис између држава које су се оправдано плашиле да ће исувише широка дефиниција међународног водотока умањити њихова суверена права на појединим националним водотоковима, и оних које су се залагале за што ширу међународну регулативу. Настали компромис није решио овај сукоб, а осим тога је унео нове недоумице у примени правила на конкретне случајеве, и многе водотокове због нереалности захтева оставио ван домашаја Конвенције. Кандидат сматра да је најбоље да из тог разлога државе у конкретним аранжманима, прилагођеним околностима датог водотока, пронађу неки други компромис који би исправио овај пропуст.

Последњи одељци првог дела посвећени су питањима поделе међународних водотокова на сукцесивне и граничне и односа правила непловидбеног коришћења са пловидбом на међународним водотоковима. Кандидат напомиње да је разликовање сукцесивних и граничних водотокова постојало у прошлости, као и данас у одређеном броју регионалних аранжмана. Ово разликовање за своју правну последицу има већи обим права држава на сукцесивним рекама него на граничним, што је вероватно последица страха држава од делатности на граничним рекама које се могу непосредније осетити. Ипак, кандидат увиђа да оно нема никакво упориште ни у релевантним општим међународним аранжманима, ни у научној јавности, ни у судској пракси. С обзиром на умањене захтеве опреза које ово разликовање поставља пред државе прибрежне на сукцесивним рекама, кандидат сматра да би га требало избегавати у конкретним аранжманима, осим уколико то према околностима случаја и договору држава у питању не би било у обостраном интересу. Што се тиче другог питања, кандидат напомиње да је Однос међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова са правилима пловидбе условљен пловидбом као историјски старијим, и у прошлости, због већег економског значаја претежнијим, обликом коришћења водних добара. Међутим, у данашње време, међународно право не познаје првенство различитих облика коришћења водних добара које би се само по себи наметало. Из тог разлога, кандидат сматра правилним решење Конвенције УН од 1997, која у случају спора између различитих облика коришћења предвиђа давање првенства поједином облику на основу процене свих околности случаја, кроз сарадњу

прибрежних држава, а у духу начела правичне расподеле водних добара и обавезе нечињења значајне штете.

Други део расправе (*Историјске и теоретске основе*, стр. 40-106) подељен је на две целине. Прва целина другог дела је *Историјски контекст правног регулисања непловидбеног коришћења водотокова* (стр. 41-63). У њој кандидат анализира богату историјску праксу коришћења водотокова и износи начине тих коришћења у заједницама у којима није постојао данашњи систем међународног права. Кандидат поставља питање да ли се ту могу пронаћи неки модели који би одговарали циљу одрживог коришћења међународног водотока? У различитим деловима света се коришћење водотокова развијало различито, захваљујући посебним географским, хидролошким, социјалним, економским, религијским и другим чиниоцима, али је затим са унификацијом међународног права у овој области, које је потекло пре свега са такозваних земаља запада, доста тих пракси занемарено. Кандидат сматра да се данас међународно право можда њима може у неким случајевима вратити, уосталом оквирни приступ општег међународног права у овој области то и омогућава. Ипак, ово право, као и свако друго међународно право, не може бити без својих општих, кровних докумената. Кандидат закључује у овој целини да је јасно, уколико се води рачуна о годинама, а Конвенција је усвојена 1997, да она долази на таласу једне појачане уговорне активности у области животне средине генерално, након успешне Конференције УН у Рио де Жанеиру 1992. Међутим, као и остале активности везане за Рио, тако ни Конвенција није отада направила неки даљи помак, будуће конференције су углавном понављале циљеве и декларације из 1992, а Конвенцији је требало скоро двадесет година да ступи на снагу. То опет не значи, према кандидату, да је Конвенција непотребна и промашена ствар, као ни да су конференције након Рио биле само празно губљење времена. Кандидат сматра да таква ситуација пре говори да је будућност ове гране међународног права у регионализму, где би глобални уговори били само опште смернице конкретнијим регионалним уговорима који би важили за сваки поједини систем водотока.

Друга целина другог дела (*Теоретске основе међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова*, стр. 64-106) полази од идеје како је, да би обликовање, примена и тумачење правила у овој области били инспирисани одрживим развојем, потребно поставити јединствену теоријску основу овог права која би била у складу са циљевима одрживог развоја. Из тог разлога ова целина је посвећена различитим теоријама које су у делима научних ауторитета, државне и судске праксе биле коришћене, како би се решења која су они нудили оправдала. Најпре се анализира теорија апсолутног суверенитета, или Хармонова доктрина, која своје друго име дугује америчком државном званичнику који ју је у свом правном мишљењу за потребе одбране националних интереса у спору са Мексиком формулисао. Међутим, она није била искључиво власништво САД. Њоме су се служиле и друге државе у ситуацијама у којима су желеле да заштите своју неограничену слободу располагања водним добрима која се налазе на њиховој територији. Кандидат увиђа да је неограничена слобода као појам страна природи права, па је самим тим и Хармонова доктрина остала само једна пролазна аномалија која чак ни у спору у коме је први пут као аргумент употребљена, није послужила као основ коначног решења. Ни Хармон, а ни остали државни званичници у својим правним ставовима не одричу, међутим, да слобода неограниченог располагања добрима не искључује дужност уздржавања од проузроковања штете другим државама. Напротив, уочава се да државе у својим линијама аргументације, полазећи од теорије апсолутног суверенитета, омекшавају

како се ближи разрешење спора у виду обостраног споразума, увиђајући да је ова теорија једноставно практично непримењива. Кандидат сматра да је важно истаћи и да се она јавља као важећа само за водотокове сукцесивног карактера и да се на њу по правилу позивају, што је и природно, земље које су прибрежне на горњем току таквих водотокова. На крају, кандидат закључује да у највећем броју случајева који су анализирани као примери државне праксе, појединачни правни режими су инспирисани начелима правичности и разумности коришћења водних добара, који су по природи неспојиви са било каквом искључивом и разобрученом слободом деловања. Такође ни код теоретичара који заступају ову доктрину ситуација није битно другачија, њих има сразмерно мало, сконцентрисани су територијално на ограничени простор и у великој већини делују као апологете интереса држава из којих потичу. Уколико то, пак, нису, онда су њихове позиције углавном теоријски апстрактне и полазе од почетне премисе државне суверености као стожера система међународних односа, покушавајући да је пренесу и на поље коришћења водних добара, што је практично немогуће извести. Стога и код њих наилазимо на одступања, недоследности и понекад отворене противречности, у ситуацијама у којима они развијају своју теорију признајући истовремено да је она у савременим међународним односима превазиђена, односно да је у решавању конкретних случајева тешко примењива. Кандидат стога поставља питање у чему је онда вредност Хармонове доктрине? Према кандидату јона данас служи као путоказ којим правцем не треба ићи у даљем развоју међународног права у овој области. Она је као заступник државне суверености супротан пол у односу на онај коме према кандидату треба тежити, а то је потпуна интеграција у управљању системима међународних водотокова.

У даљем тексту се анализира вредност теорије апсолутног територијалног интегритета за потребе расправе и закључује се да она представља супротан пол у односу на Хармонову доктрину. Ова теорија је, са својим изразито конзервативним назором, погодна да се уклопи у струју еколошке мисли која занемарује одржив економски развој зарад очувања природне средине по сваку цену. У том смислу, може се рећи да она представља екстремни вид начела *sic utere ut alienum non laedas* (користи своју имовину тако да не чиниш штету другој). Штета коју би ова теорија бранила била би промена природног режима међународног водотока кроз његова нова коришћења у држави горњег тока. Кандидат зато поставља питање: зар није и вето државе доњег тока на развој водних добара од стране државе горњег тока такође једна врста штете? Кандидат сматра да је одговор на ово питање очигледан. Кандидат сматра такође да такозвано начело заједничке али различите одговорности, прихваћено као опште начело у међународном праву заштите животне средине, не дозвољава овако схваћено начело интегритета водотока. Ово начело гарантује земљама у развоју посебан третман у односу на развијене земље у погледу испуњавања обавеза заштите животне средине, тако што те обавезе уподобљује степену њиховог економског развоја. Тако се земљама у развоју гарантује даљи економски развој који, наравно, мора бити у складу са начелом одрживог развоја. Из тога следи да је принцип апсолутног територијалног интегритета супротан појму одрживог развоја. Осим тога, у међународним односима ова теорија се често злоупотребљава од стране регионалних хегемона, као што је показано на примеру понашања Египта. Из свега наведеног кандидат закључује да је ова теорија штетна по добросуседске односе држава водотока и да је утопијског карактера, па је треба одбацити као неодрживу и непримењиву.

Следећа се анализира теорија ограниченог територијалног суверенитета. Она дозвољава држави суверено коришћење водних добара на својој територији под

условом забране проузроковања штете по територију других држава заједничког водотока. Штета која може да произађе из искоришћавања водних добара није неопходно разлог за њихову забрану. Потребно је да је у питању значајна штета која прелази границе устаљених добросуседских односа. У супротном, таква штета која настане из законитог понашања мора се трпети. Ова теорија је владајућа у савременом степену развоја међународне заједнице. Њу прихвата највећи број држава, практично све државе посежу за њом у конкретним примерима решавања својих спорова, јер је она за разлику од претходне две теорије једина практично примењива. На њу се у својим правним резонавањима ослањају и међународне арбитраже и судови и то не само у случајевима који се тичу водотокова, већ и код других ситуација наношења прекограничне штете путем коришћења своје територије, независно од тога да ли је то коришћење законито или незаконито. Она има подршку и националних судова у државама са историјском традицијом међусобних сукоба различитих облика територијално-политичке децентрализације, било да су у питању немачке и америчке федералне јединице или италијански региони. Коначно, њу подржава и већина теоретичара, који додуше не налазе њен идејни основ на јединствени начин, али се сви слажу да она подразумева примену извесних начела у међусобним односима држава заједничког водотока, а то су пре свега начело правичности и забрана злоупотребе права. Упркос свему наведеном, кандидат сматра да ова теорија није одржива теорија за даљи развој међународног права непловидбеног коришћења међународних водотокова. Она је неодговарајућа јер поставља у жижу државне интересе, а не интересе водотока, а камоли водотока схваћеног интегрално у смислу једног система чија је здрава животна средина предуслов постојања и сврхе искоришћавања, јер би у супротном сасвим нестале користи које водоток има по државе које га користе. Она полази од државног суверенитета и затим га ограничава према начелима која су недовољно јасна и практично тешко примењива.

Кандидат последњу анализира теорију заједнице интереса, сматрајући је донекле контроверзном. Иако се о њој с једне стране може говорити као о релативно новој појави, која се у међународном праву непловидбеног искоришћавања међународних водотокова јавља са преливањем утицаја из развијеног права заштите животне средине и одрживог развоја, кандидат наводи примере државне праксе, теоријских размишљања, па донекле и судске праксе, у којима се ова теорија у својим не у потпуности развијеним, али свакако препознатљивим облицима јавља у далеко ранијем временском периоду. Кандидат сматра да је то последица природног стања ствари (и с тим у вези наглашава да није нимало чудно што се прве теоријске основе ове идеје јављају код присталица природно-правне школе). Наиме, вода је од животне важности за цео свет, водоток као систем је јединствен и важно средство комуникације, не само саобраћајне већ и шире друштвено-економске. Заједница интереса односи се и на копнене елементе хидролошког циклуса, дакле не обухвата само притоке главног тока, већ и подземне воде које пуне или их пуне површински токови и језера. Међутим, кандидат сматра да је проблем ове теорије, и очигледан узок због кога она није призната у довољној мери у међународним правним изворима као што је то теорија ограниченог суверенитета, недовољна јасност правних обавеза прибрежних држава које произлазе на основу ње по облике коришћења водотокова који нису пловидбени. Интереси једне државе на систему међународног водотока се могу уопште дефинисати као садашњи и будући облици коришћења, али и брига државе за здравље екосистема водотока. Кандидат на основу тога закључује да постоји једна врста трослојног интереса, где су прва два слоја државно-центрични то јест односе се потребе државе. Први слој обухвата облике коришћења водотока који су током времена постали

убичајени за државу, и на које она као на стечене полаже право, они се имају посматрати у призми интереса других држава и њихова легитимност се цени, у случају да другачији споразум међу државама не постоји, у зависности од тога да ли они наносе штету другим државама која прелази границе штете која се трпи у оквиру добросуседских односа, односно штету која није значајна. Будући облици коришћења чине други слој и они се морају посматрати кроз призму начела правичности и рационалности, како би се ускладили са интересима других држава и не би пореметили њихове стечене облике искоришћавања или будуће планове. Коначно, трећи слој интереса је оно што теорију заједнице интереса чини јединственом и оригиналном у односу на теорију ограниченог суверенитета. Тај трећи слој интереса је интерес водотока као таквог, јер облици коришћења који мењају или нарушавају интегритет екосистема водотока утичу на све државе водотока подједнако, можда не у истој мери, али ће свака од њих осетити овај утицај. Према кандидату, очигледно је да суштина проблема не лежи у оним облицима коришћења који нарушавају заједницу интереса тако што држава једнострано изводи неке радње које имају за циљ самостално коришћење водотока без обзира на интересе других држава. У томе је и разлика у односу на појам заједничке својине где се ниједна радња не би могла предузети без сагласности осталих сувласника, односно, сваки би сувласник имао право вета над радњама других сувласника које би они покушали једнострано да предузму. Проблем настаје када се једнострано извршење радње коришћења поклопи са онемогућењем извршења радње коришћења од стране друге прибрежне државе. Ту кандидат увиђа проблем идентификације интереса у питању, јер они зависе од многобројних чинилаца који одређују природу водотока: хидрографских, географских, економских, метеоролошких, културних и друштвених. Сходно томе, кандидат поставља питање шта може да буде предност теорије заједнице интереса у односу на теорију ограниченог суверенитета? Према кандидату, терминолошки гледано, заједница интереса одликава много боље чињенично стање на међународном водотоку. Те прибрежне државе заиста јесу у једној врсти заједнице. Оне нису заједнички власници у правном смислу, али су власници територија које стоје у интегралној вези и фактички су недељиве, иако их политичке границе раздвајају. Опет, ограничење суверенитета које предвиђа теорија ограниченог суверенитета сувише ускогрудо посматра интересе које шири међународна заједница може имати у вези са делатностима везаним за искоришћавање једног међународног водотока. Не сме се изгубити из вида физичка чињеница да се загађивање из копнених извора које угрози водоток може пренети на отворено море у коме има интерес цела међународна заједница. Затим, заједница интереса претпоставља постојање заједничког деловања на остваривању тих интереса а сарадња је основни предуслов сваког материјалног и формалног правног правила у овој области. Коначно, кандидат закључује да заједница интереса равноправно поставља интересе водотока са интересима држава приликом његовог коришћења. То је онај тренутак где, како кандидат каже, заједница интереса иде „корак испред“ свог времена, где она не налази упориште у савременим међународним правним изворима, већ где служи као прескрипција за будућност. Кандидат сматра да је тај корак напред инспирисан развојем међународног права заштите животне средине у оном делу који је прожет начелима одрживог развоја, и да он ступа у правцу што веће спецификације правила међународног права у овој области, које би без тежње да имају универзалну важност, узимале у обзир чиниоце који одређују природу сваког конкретног водотока. Теорија заједнице интереса, према кандидату, била би кровна теоријска надградња, која би на основу начела које већ вуче из теорије ограниченог суверенитета, а која се састоје у начину коришћења водотока на разуман и правичан начин, и на начин који не производи значајну штету интересима других прибрежних држава, односно у

формалним захтевима као што су претходно обавештење, консултације и преговори у погледу промена у начину коришћења водотока, могла да дода и интересе самог водотока као још једно од равноправних начела у том процесу усклађивања. Тако дефинисана, она би служила као полазна тачка за конкретизацију ових уговорних аранжмана и водила међународним судовима и трибуналима у решавању конкретних спорова.

Трећи део расправе (*Позитивно право непловидбеног коришћења међународних водотокова*, стр. 107-257). разматра позитивно међународно право у овој области. Посебна пажња посвећена је Конвенцији УН од 1997, као до сада најопштијем и најзначајнијем међународном правном извору како уговорног тако и обичајног права у овој области. Износе се најпре документа која су представљала неку врсту претече идејама из Конвенције а затим се анализира општи оквир саме Конвенције, разлози који су допринели да Конвенција тек након 20 година од доношења ступи на снагу, и коначно даје се оцена њеног значаја. Истиче се као занимљив један феномен који се може уочити када се посматра циљ доношења Конвенције. У питању је двоструки процес попуне садржаја правних правила. Конвенција се, наиме, заснива према својим правилима на државној пракси и споразумима који се тичу појединачних и регионалних уговорних режима у погледу водотокова. На тај начин она индуктивном методом извлачи заједничка начела и дух који стоје иза ових конкретних норми. Са друге стране, она, као оквирна конвенција, тежи да буде референтни оквир за споразуме на регионалном и појединачном нивоу, пружајући свеобухватну кодификацију општих норми, основу на коју треба да се надограде посебни извори који би регулисали појединачне водотокове. Универзалне норме Конвенције такође олакшавају уједначавање праксе која се односи на управљање свежим водним добрима и њихову заштиту у светлости начела на којима су засноване. Истиче се да, иако је тек недавно ступила на снагу, Конвенција је у претходно наведеним стварима имала већ доста успеха. Она је допринела развоју права на регионалном и појединачном нивоу. Генерално гледано, регионални правни извори и споразуми о појединачним сливовима регулишу заштиту прекограничних свежих водних добара на продубљенији и опсежнији начин него што то чине универзални извори као што је Конвенција. Мањи број уговорница омогућава да се споразум постигне око циљаних и понекада врло строгих норми. Због тога, многи споразуми овог типа уносе у своје одредбе прогресивна начела међународног права заштите животне средине, као што је начело предострожности, или начело да загађивач плаћа, и остала начела која су у складу са појмом одрживог развоја. Даље, ови споразуми доводе до стварања заједничких институционалних механизма на прекограничним водотоковима. Развој праксе ових институција поново доводи до ефекта двоструке попуне садржаја норми међународног права у овој области, јер ствара универзална начела заједничког управљања свежим водним добрима. Као пример у том смеру кандидат наводи стандарде квалитета воде који су са регионалних уздигнути на ниво универзалних. Кандидат истиче да, уколико се пореде са универзалним, а донекле и са регионалним изворима, споразуми закључени на нивоу појединачног слива доносе са собом посебне карактеристике водотока на који се односе.

У наставку кандидат анализира два основна начела у овој области, начела правичног и разумног коришћења међународног водотока и забране чињења значајне штете. Кандидат истиче да је начело правичног коришћења, упркос, или можда баш захваљујући релативном недостатку у погледу свог материјалног нормативног садржаја, универзално прихваћено као владајуће правило међународног права

непловидбеног коришћења међународних водотокова. Кандидат сматра да се ово начело међународног права, врло развило од својих почетака, који су појмовно били везани за праксу унутрашњих судова, поготово федералних, да би га потом, у разним облицима усвојили међународни судови и тела надлежна за кодификацију у овој области, и наравно државе у преговорима о режимима коришћења и заштите заједничких вода. Међутим, кандидат закључује да је, упркос опште неодређености овог начела, једнако јасно да је Конвенција УН од 1997, укључивши појмове одрживости у своје кључне циљеве и обухвативши посебне захтеве заштите животне средине, што чине и њој сличне конвенције, подигла захтеве заштите животне средине на привилеговано место. Осим тога, према кандидату, она је створила оквир унутар кога се постојећа и настајућа правила општег међународног права животне средине, која служе као одраз ових захтева и штите интересе који се у њима садрже, могу применити. Кандидат такође истиче да је важно да Конвенција од 1997, и све друге значајне кодификације, и конвенције, које се односе на ову област међународног права, садрже друго и уско повезано материјално правило, које се тиче обавезе државе, која користи воде међународног водотока, да не чини значајну штету другим државама водотока. Ова обавеза је јасно установљена обичајним међународним правом и може се пратити још од арбитраже у случају Трејл смелтер, и Принципа 21. Стокхолмске декларације о човековој животној околини из 1972. Иако се односи на много шири појам „штете“ по интересе суседних држава водотока, обавеза из члана 7. Конвенције од 1997. има очигледан значај за заштиту животне средине самог водотока и, на тај начин, за обезбеђење интереса тих држава који се састоје у коришћењу водотока или његових вода. Стога кандидат у следећој целини овог дела испитује нормативно значење обавезе спречавања штете и природу њеног односа са начелом правичног коришћења. Истиче се да правило забране чињења штете заузима привилеговано место у скупу правила међународног права о непловидбеним коришћењима међународних водотокова. Ово правило не ствара апсолутну обавезу у погледу резултата своје примене, већ само релативну, која се заснива на примени стандарда дужне пажње приликом оцене понашања држава у испуњавању обавеза које следе из овог правила. Међутим, такође се истиче да начело правичног коришћења, засновано на правичном одмеравању свих релевантних чинилаца у конкретним околностима сваког појединог случаја, остаје владајуће правило, које ствара један нормативни оквир у коме се сва друга правила примењују. Кандидат практично тврди да, иако правило забране чињења значајне штете, као и многа друга материјална правила која се првенствено примењују на различите аспекте заштите животне средине, уживају одређени степен првенства, то првенство може да се јави само у виду интереса које ова материјална правила представљају, интереса као дела једног ширег скупа интереса у оквиру поступка одмеравања интереса, који имају нешто привилегованији значај односно тежину, или неки други облик предности над осталим интересима, као што је она оборива претпоставка о неправичности одређеног облика коришћења који наноси значајну штету. Из тог разлога, у следећој целини трећег дела испитује се улога начела правичности у расподели користи од заједничких природних добара.

У оквиру те целине, анализира се појам правичности у међународном праву. Кандидат жели да на тај начин укаже како се сви ти чиниоци од значаја за оцену правичности неког коришћења међународног водотока, као и сама садржина правичности у оквиру појма правичног и разумног коришћења, поклапају са основном идејом одрживог развоја, а то је равнотежа између заштите природне средине и економског развоја, у циљу благостања друштва и човека као његовог саставног дела. Кандидат истиче да је ван сумње да правичност игра све важнију улогу у праву које се

примењује на расподелу заједничких природних добара. Истиче се да брзина научног и технолошког развоја захтева од правних система да настоје да наметну државама које користе заједничка добра начела опште примене, која морају да садрже „одговарајућу меру флексибилности“, и, надаље, да велика и све већа неједнакост између развијених и земаља у развоју захтева да „формална једнакост држава пред правом буде и остварена применом праведних идеја“. Кандидат наводи да је за сврху расправе битно што се у теорији истиче да је „правда, као увећано право, такође потребна да штити оне интересе који нису обично препознати од стране традиционалног права, као што је благостање будућих генерација и интереси биосфере“. Кандидат сматра да је правичност погодна да буде угаони камен модерног међународног права водних добара. Кандидат напомиње да, иако су државе слободне да пристану на свако решење које сматрају ваљаним или корисним, судски или арбитражни органи морају да прате прецеденте и друге изворе упутства у избору и примени критеријума које треба узети у обзир приликом одлучивања о правичној расподели. Са текућом разрадом упутстава уговорне природе и повећаним ослањањем судова на правичност, правична начела која усмеравају судовање ће, према кандидату, постати јаснија и лакше предвидива. Кандидат је мишљења да је већ сада у великој мери јасно да ће, у споровима око међународних водних добара, чиниоци који се сматрају најбитнијим бити повезани са потребама за водом заинтересованих држава, поготово виталним људским потребама, док ће чиниоци повезани са физичким или географским одликама дренажног слива бити срозани на други ранг разматрања. Кандидат указује да примена правичних начела од стране Међународног суда правде и арбитражних трибунала, а поготово начела сразмерности, у оквиру спорова око разграничења на мору, показује могућу улогу коју правичност може да има у заштити интереса животне средине приликом одређивања правичног режима коришћења међународних водотокова. Кандидат додаје да и поред неизвесног нормативног статуса бројних обавеза заштите животне средине које изричито садржи Конвенција УН од 1997, примена начела сразмерности ће обезбедити да ове обавезе не буду потпуно занемарене, или скрајнуте у поступку судског одређивања таквог режима коришћења воде.

У последњој целини трећег дела анализирају се чиниоци који су повезани са појмом правичности у међународном праву непловидбеног коришћења међународних водотокова. Истиче се да је деловање правичности у одређивању правичног режима коришћења међународног водотока дистрибутивније по природи него њено деловање у поступку разграничења епиконтиненталних појасева. Чиниоци повезани са друштвено-економским потребама, а поготово чиниоци који се односе на виталне људске потребе, имају јасну предност у односу на остале чиниоце као што су они повезани са географским, хидрографским и хидролошким одликама водотока. Ови физички елементи, међу које спадају дужина прочеља прибрежних држава на водотоку, површина дренажне области која се налази на територији државе слива, и допринос у количини воде за ниво водотока од стране држава водотока, имају само споредну улогу, тако да, насупрот начину функционисања међународног права у разграничењу епиконтиненталних појасева, сразмерност делује само као периферна функција која има улогу коректива правичности. Кандидат даје кратак преглед судске и државне праксе у овој области и извора који настоје да кодификују међународно право вода, те сматра да је на основу њега немогуће извучити закључке о релативном значају чинилаца животне средине и очувања као саставних делова појма одрживог развоја у одређивању правичног коришћења. Из тог разлога сматра да је потребно анализирати како су се појединачна начела одрживог развоја уклопила у водеће кодификације и уговоре који се примењују на међународне водотокове.

Четврти део расправе (*Положај начела одрживог развоја у међународном праву неплвидбног коришћења међународних водотокова*, стр. 258-440) је средишњи и најобимнији део дисертације. Он је посвећен најпре анализи самог појма одрживог развоја и његовог статуса у међународном праву (*Појам и начела одрживог развоја*, 259-278). Према кандидату, један тако широки појам, пун циљева којима се не може оспорити вредност, али управо због те своје разуђености најчешће и критикован, непогодан је да се укалупи у било какву радну дефиницију која би олакшала његово позиционирање у оквиру хијерархијског система међународно-правних начела. Из тог разлога, кандидат не покушава да се упусти у разматрање да ли одрживи развој ужива статус правне норме, или чак општег правног начела у општем међународном праву, јер, према њему, у претходном делу расправе је већ показано да је одрживи развој присутан у једном или другом виду у свим изворима који се баве водним добрима, али и у свим сродним изворима који могу да се сврстају у изворе у области животне средине, било да су то међународни уговори са јасно одређеним правима и обавезама својих потписника, било да су обичне декларације или резолуције које имају карактер меког права. Кандидат сматра да је то све релевантно за међународно јавно право јер оно не функционише у вакууму, већ у реалностима свакодневног живота, реалностима које оно одражава и које жели да регулише. Међународно јавно право функционише као систем вредности и норми али и као регулаторни оквир понашања држава, међународних организација, транснационалних корпорација и грађана. Кандидат је уверења да се поред мира и безбедности, као и поштовања људских права и међународног хуманитарног права, одрживост, (у смислу очувања животне средине и прилике за сваког појединца да се развија сада и у будућности), се помаља на хоризонту савременог међународног јавног права као суштинска вредност међународне заједнице. Међународно јавно право функционише у том контексту не само декларативно и програмски, већ тако што ствара правне изворе који се све више примењују кроз програме који садрже јасне правце деловања и чврста правна правила. Из тог разлога кандидат се опредељује да попут Удружење за међународно право у његовој Декларацији из Њу Делхија, посматра одрживи развој циљно, односно кроз учинак његових саставних делова или начела. Кандидат сматра да, иако су начела одрживог развоја у различитим фазама кристализације, она одражавају очекивања свих субјеката међународне заједнице у погледу коришћења и управљања природним добрима и, уколико се имплементирају у конкретна правна акта која се односе на коришћење међународних водотокова у неплвидбене сврхе, могу да утичу на моделе понашања субјеката ових аката у значајној мери. Кандидат је мишљења да одрживи развој јесте суштински циљ коме тежи међународна заједница у целини, дакле нешто најопштије могуће, а истовремено довољно сажето, што у себи обухвата гомилу појединих појмова, подстакнутих интересима који се преклапају, али никако нису истог порекла. Слично је и са међународним правом неплвидбног коришћења међународних водотокова. Оно се примењује на сплет најразличитијих водотокова који пролазе кроз границе различитих држава, региона, народа, који сваки за себе имају посебне вредности, културна и верска схватања, моралне и правне обичаје, друштвене и привредне тенденције. Пролазећи кроз сва та различита окружења, међународни водотокови, уцело посматрани, кристалишу извесне заједничке црте, око којих могу да се граде заједничка правна правила, која, међутим, због сувише великих количина уопштавања, које се спроводи у циљу извлачења заједничких садржалаца ових правила, неминовно остају неодређена, лишена конкретности и прецизности. Слично је и са одрживим развојем, који не може чак да буде ни ваљано дефинисан, толико је свеобухватан и растегљив. Ствар је, према кандидату, у томе да другачије и не може бити. И опште међународно право неплвидбног коришћења међународних

водотокова и одрживи развој су категорије које теже неком идеализму који није никада до краја остварив, али је једини могући циљ. Из тог разлога, оно што јесте оствариво, и што је предмет истраживања у наставку јесте њихова садржина, њихови саставни делови и циљеви који се у међусобном сплету остварују.

Друга целина четвртог дела расправе (*Посебна начела одрживог развоја у материјалном праву међународних водотокова*, 279-381) даје анализу материјалних правила у овој области кроз призму начела одрживог развоја. Кандидат долази до закључка да је положај како оних добро утемељених, тако и оних тек настајућих начела која се садрже у појму одрживог развоја, гледано према њиховом нормативном статусу и материјалном садржају, и њиховој примени на заједничка међународна свежа водна добра, далеко од једноставног. Међутим, кандидат сматра да су обичајна и уговорна правила и начела међусобно блиско повезана. Док стално уобличавање појединих правила у уговорним режимима даје подршку ставу да су та правила стекла статус обичајног међународног права, утемељена, па чак и настајућа обичајна правила и начела, у значајној мери утичу на примену уговорних режима. Кандидат је мишљења да, ако се има у виду рад Комисије за међународно право, као и бројних других међувладиних агенција и научних удружења која су укључена у формулисање права које спада у област одрживог развоја, како његовог правног тако и политичког аспекта, може се истаћи аргумент да се најопштије примењиви уговорни и деклараторни извори повезани са одрживим развојем састоје од једва нечег већег од једноставне кодификације постојећих обичаја или установљене државне праксе. Наравно, једном када се поједина правила или начела нађу у таквим кодификаторским изворима, њихов обичајни статус има прилику да буде знатно ојачан. Чини се, према кандидату, да скоро свако предложено материјално или формално правило које чини део појма одрживог развоја истиче, непосредно или посредно, из кровног правила које се односи на обавезу спречавања прекограничне штете. Ово правило покреће основ за формалну обавезу обавештења и консултовања које, да би било делотворно, заузврат захтева спровођење процене утицаја на животну средину могућих штетних делатности. На сличан начин, начело предострожности помаже у идентификацији могућих штетних делатности за сврхе процене утицаја и обавештења и извршења обавезе поступања са дужном пажњом као саставног дела општије обавезе спречавања прекограничне штете, док би примена начела предострожности у строгом смислу речи могла да у великом броју случајева захтева процену утицаја. Међутим, кандидат сматра да је од посебног значаја по недавни али и будући развој норми и начела која спадају у појам одрживог развоја управо сам одрживи развој, као кровно начело, то јест начин на који се сам циљ одрживог развоја поставља у правним изворима у овој области. Одрживи развој се описује као „кишобран појам који обухвата низ посебних начела која га остварују“, и то је сасвим у складу са дефиницијом и начином операционализације одрживог развоја у оквиру ове расправе. У његовом појму могу се истаћи поједини саставни делови као што су процена утицаја на животну средину, приступ информацијама и учествовање у доношењу одлука у области животне средине, начело предострожности, међугенерациска правичност и унутаргенерациска правичност, то јест заједничка али различита одговорност, као и екосистемски приступ. Што је још важније, истиче кандидат, он олакшава помирење међународног права заштите животне средине са међународним правом коришћења заједничких добара, тако што дозвољава да се у обзир узму како захтеви животне средине тако и они невезани за њу, као што су друштвени, економски и развојни циљеви. Кандидат истиче да у посебном контексту заједничких свежих водних добара, начело правичног и разумног коришћења, преовлађујући нормативни појам међународног права свеже воде, приближно је

значању и практично операционализује појам одрживог развоја. Начело правичног коришћења из члана 5. Конвенције УН од 1997. захтева од држава водотока да постигну правичну равнотежу интереса у складу са неисцрпљујућом листом чинилаца, на којој се налазе и обзири везани са животном средином, као и они који то нису, садржани у члану 6. Кандидат је мишљења да је ово одраз прогресивног става Комисије за међународно право у Нацрту конвенције о спречавању прекограничне штете од 2000. године, који би обавезивао државе да „траже решења заснована на правичној равнотежи интереса у светлости члана 11“ (члан 10). Члан 11. садржи неисцрпљујући списак чинилаца међу којима су и степен ризика од прекограничне штете или штете по животну средину; могућност спречавања, минимизације или поправке; важност активности у вези са могућом штетом; економичност пројекта у случају предузимања превентивних мера или алтернатива; воља држава које могу да буду угрожене да допринесу трошковима превентивних мера; као и стандарди спречавања које примењују те државе односно који се примењују у регионалној или међународној пракси. Кандидат на основу тога закључује, да у вези са заједничким свежим водним добрима, одрживи развој као опште начело олакшава темељно разматрање различитих аспеката заштите животне средине у одређивању правичног режима за коришћење тих добара. Одрживи развој према кандидату подразумева коришћење вода на основу режима правичног коришћења који поклања пуну пажњу заштити животне средине заједничког добра. Зато кандидат сматра да би се такав режим можда ваљаније могао назвати „правичним и одрживим коришћењем“, што је у складу са постављеним појмом одрживог водотока у овој расправи. Кандидат истиче да је у неколико области међународног права у којима постоји снажна подршка за правну обавезу преговарања о правичном решењу, као што је право риболова на отвореном мору, и право у вези са разграничењем на мору, разумно очекивати да аутори који се баве овим областима посумњају да ли су прекогранични односи у области животне средине ваљаније засновани на правичном одмеравању него на правним правилима са већом извесношћу и предвидивошћу. Међутим, како наводи кандидат, начело правичног коришћења је дуго било неоспоран камен темељац права међународних водотокова и сасвим је на месту да у оквиру овог начела буду размотрени чиниоци који се односе на заштиту животне средине. Наравно, притом се истиче да државе остају слободне да ступе у било какве обавезујуће уговорне споразуме које сматрају потребним. Према томе, кандидат је мишљења да се током тог процеса одмеравања интереса мора размотрити, на широкој основи, тежина коју треба приписати битним чиниоцима повезаним са одрживим развојем, у смислу заштите животне средине водотока. Такође је потребно и да се размотре поступци путем којих ови чиниоци могу да буду унети у правични режим за коришћење заједничких свежих водних добара. У том погледу, кандидат наводи да се истиче да настајуће тело широко прихваћених правила и начела, повезаних са појмом одрживог развоја наглашава могући значај чинилаца тог типа у овом процесу и предвиђа детаљне механизме и поступке путем којих се захтеви тог типа могу истаћи и штета по животну средину спречити или ублажити. Кандидат тврди да детаљна разрада и уобличавање правила и начела тог типа последњих година, како материјалних елемената као што су захтевани стандарди дужне пажње и формалних обавеза као што је дужност обавештења, у великој мери оснажују вредност и значај који чиниоци повезани са одрживим развојем имају у одмеравању чинилаца који имају удела у одређивању правичног режима за коришћење међународног водотока.

Трећа целина четвртог дела (*Посебна начела одрживог развоја у формалном праву међународних водотокова*, стр. 382-420) анализира формална правила у овој

области кроз призму начела одрживог развоја. Кандидат је мишљења да се може скоро са апсолутном сигурношћу тврдити да формална правила која садржи Конвенција УН од 1997. кодификују и додатно процедурално уобличавају многа постојећа правила обичајног међународног права. На тај начин Конвенција на даље ојачава и легитимизује таква правила. Кандидат наводи ставове релевантних аутора који тврде да, у највећој мери, основни захтеви размене информација, обавештавања, консултација и преговора сада чине део обичајног међународног права, као и да, у мери у којој ове одредбе чине ново право, неће им бити посебно тешко да буду прихваћене спремно од стране међународне заједнице. Међутим, кандидат закључује да, имајући у виду конкретно право међународних водотокова, чињеница да формална правила имају, без икакве сумње, главну улогу у олакшавању делотворне примене кровног начела правичног коришћења, а да не помињемо секундарно правило забране значајне прекограничне штете, даје овим формалним правилима, то јест њиховој разради у оквиру Конвенције УН од 1997, повећану вредност. При том кандидат наводи у прилог својој тврдњи мишљење специјалног известиоца Комисије за међународно право који тврди да доктрина правичног коришћења не постоји сама за себе, већ је део нормативне структуре коју чине процедурални захтеви који су потребни за њену примену. Према томе, истиче кандидат, материјална и формална начела чине једну јединствену целину.

Последња целина четвртог дела (*Остала начела одрживог развоја*, стр. 421-440) посвећена је неким начелима одрживог развоја која у овој области нису прихваћена као позитивноправна, али их због њихове важности и погодности за примену у њој, кандидат наводи као потенцијалне могућности за даљи прогресивни развој међународног права у овој области. Ту спадају државна одговорност наспрам државне суверености, интеграција, учешће јавности, управљање добрима на нивоу локалне заједнице, домородачка знања и добра управа .

У пети део расправе (*Закључна разматрања*, стр. 441-469) смештена су кандидатова завршна разматрања. Ту су у пет целина изложене основне идеје и закључци до којих је кандидат дошао. Кандидат истиче да су велике недоумице око улоге и утицаја које имају чиниоци који творе садржину појма одрживог развоја узетог у целини приликом одређивања правичног режима за коришћење међународних водотокова. Недоумице постоје такође и око посебног утицаја на животну средину који настаје од појединачног коришћења водотока од стране једне државе и делује према другим државама међународног водотока, али и на сам међународни водоток. Кандидат сматра да се у сваком случају може тврдити да чиниоци повезани са одрживим развојем могу да уживају извесно првенство, или барем повећану важност, у оквиру поступка одмеравања у коме је суштина практичне примене начела правичног коришћења. Иако сви закључци који су повезани са релативном важношћу чинилаца одрживог развоја говоре да они могу да буду само начелне, широке смернице, које помажу дипломатским преговарачима, правним саветницима или судским доносиоцима одлука, они су и поред тога потребни и корисни. Кандидат је мишљења да, и поред чињенице да чланови 6(3) и 10(1) Конвенције УН од 1997. заједно предвиђају да ниједан чинилац или коришћење не уживају првенство сами по себи, свакако је извесно да, поред захтева виталних људских потреба којима се даје посебан положај према члану 10(2), чиниоци који се односе на одрживи развој, онако како су уобличени или поменути у члановима 5, 6, 7, 20, 21, 22. и 23, уживају повећан значај због тога што су изричито и на врло детаљан начин укључени. Стога кандидат истиче да су тако детаљна уговорна упутства за практичну примену обавезе спречавања,

умањења и контроле загађивања међународног водотока које може да нанесе значајну штету другим државама водотока, од веома велике помоћи приликом утврђивања да ли су чиниоци одрживог развоја ваљано размотрени, односно приликом обезбеђивања правичног извршења обавеза према животној средини, што представља саставни део правичног режима за коришћење заједничких вода. Очигледно је, према кандидату да примена детаљних одредби начела одрживог развоја може бити у великој мери помогнута оснивањем заједничких међународних органа снабдених потребним техничким и другим средствима која би олакшала ваљано утврђивање чињеница и консултације. За практичну примену ових правила је најбитније, према кандидату, да процедуралне обавезе, а поготово обавеза спровођења процене утицаја на животну средину, имају кључну улогу у обезбеђивању ваљане схваћености и представљености интереса животне средине у погледу планираног или настављеног коришћења међународног водотока, што омогућује да се ти интереси на одговарајући начин размотре. Такође, појам одрживог развоја у целини, уколико се поистовети са начелом правичног коришћења у посебном значењу међународних водотокова, даје подршку ставу да обзиром заштите животне средине уживају веома велику важност у оквиру овог начела, с обзиром да је заштита животне средине један од три стуба појма одрживог развоја у целини. Такође, раширеност употребе заједничких међународних комисија, које олакшавају заједничко управљање међународним водотоковима, има важну улогу у обезбеђивању препознавања чинилаца животне средине, њиховог уобличавања и ваљаног разматрања приликом одређивања правичног режима за коришћење тих водотокова. Таква међународна тела су обдарена разним функцијама, које сежу од улоге у утврђивању чињеница до решавања спорова, али, с обзиром да су њихове одговорности према животној средини обично изричито садржане у њиховим оснивачким актима, она обично поседују јасну надлежност да делују у интересу заштите животне средине, као и техничку, правну, политичку и административну подршку да то чине на делотворан начин. Коначно, истиче кандидат, није битно за потребе члана 10(1) питање, да ли је неколико истакнутих правила и начела повезаних са појмом одрживог развоја достигло статус „обичаја“, па према томе није битно ни за одређивање да ли су захтеви заштите животне средине приоритетни другим релевантним чиниоцима. Кандидат је мишљења да невезано за то да ли су ова начела стекла обичајни статус у формалном смислу или не, прецизно и детаљно уобличавање правила и начела међународног права ствара свеобухватан низ повезаних стандарда и поступака који помажу у разматрању користи и утицаја на одрживи статус међународних водотокова. Управо тај степен нормативне спецификације правила и начела која се односе на одрживост међународних водотокова, како формалних тако и материјалних, има најважнију улогу у практичном обезбеђивању да се вредностима које су повезане са појмом одрживости међународног водотока, а које су пре свега сконцентрисане око очувања одрживе животне средине водотока, као неопходне претпоставке одрживог коришћења водотока, пружи веома велика, ако не и несразмерна тежина, у сваком правичном одмеравању интереса. Међутим, кандидат је мишљења да, како би право непловидбеног коришћења међународних водотокова било од значаја и делотворно за изградњу одрживих, то јест правичних, режима коришћења у различитим регионима, оно мора да се реформише на неколико нивоа. Пре свега, оно мора да укључи правна начела одрживог развоја на начин који би умањило противречности између његових материјалних и формалних правила. Затим, оно треба да пружи смернице за различите моделе управљања добрима на децентрализованом, регионалном нивоу, приступе који се међусобно разликују по низу хидролошких, географских, економских, социјалних, историјских и других чинилаца.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Право непловидбене употребе међународних водених токова у светлости принципа одрживог развоја, спада, без икакве сумње у деликатна питања позитивног међународног права, које је како од теоријског тако и од практичног значаја.

Иако су се реке од давнина користиле и у ванпловидбене сврхе (нпр. иригациони системи) међународно право се до скоро ограничавало на регулисање пловидбе међународним рекама, бивајући у основи *ius communicationis*. Широка употреба међународних река у непловидбене сврхе у последњих неколико деценија прошлог века, отворила је нека нова питања која траже правно регулисање на међународном плану.

Постојећа правила међународног права у односу на међународне реке, тешко су могла да послуже у остваривању тог циља, с обзиром на суштинске разлике у коришћењу међународних река у пловидбене и непловидбене сврхе. Рецимо, док је са становишта пловидбе, река непотрошно добро, то се не би могло рећи за коришћење река у непловидбене сврхе. Неки облици непловидбеног коришћења река не само да мењају својства воде, већ могу смањити њену количину и, довести до нестанка речног тока у низводној прибрежној држави.

Међународно право до данас није изградило општеприхваћена правила о непловидбеном коришћењу међународних река. Комисија за међународно право Уједињених нација је, након вишегодишњег рада, 1994. године сачинила Конвенцију о праву непловидбеног коришћења међународних пловних токова коју је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила 21. маја 1997. године, која, међутим, још није постала део општег међународног права.

Кандидат с правом полази од премисе да је у оптици непловидбеног коришћења, појам међународне реке преузак, јер не обухвата воде које заједно са реком чине физичко јединство унутар кога долази до међусобног прожимања и утицаја свих природних извора, било да је реч о загађивању воде, искоришћавању или очувању количине воде.

Пред кандидатом је био деликатан задатак да анализира већи број правних појмова који се тичу непловидбеног коришћења међународних водених токова, с обзиром да и правила Конвенције о праву непловидбеног коришћења међународних водених токова потврђују раширено гледиште да је тешко формулисати корпус прецизних, обавезујућих правила у овој материји. Комисија за међународно право је, стога, формулисала само извесне опште принципе на основу којих би се, зависно од конкретних услова сваког воденог тока, конституисало партикуларно право.

Конвенција као основно право држава утврђује да на својим територијама користе међународни водени ток у светлости принципа одрживог развоја или, како она каже, на правичан и разуман начин. Ово правило је допуњено правилом о заједничком учешћу држава воденог тока о употреби, развоју и заштити воденог ток на правичан и разуман начин, што поред права да се водени ток користи, подразумева и дужност сарадње у заштити и развоју воденог тока.

Кандидат је на успешан и правнички убедљив начин анализирао ова два основна појма међународног права непловидбене употребе међународних водених токова, као и појмове међународног права који су у непосредној вези или функционалној зависности од ових појмова, попут суверенитета држава и одговорности држава за кршење фундаменталних права и обавеза које међународно право намеће.

У целини гледано, кандидат је успешно апсолвирао задатак који је постављен избором теме, као и самом структуром докторске дисертације. Дисертација представља допринос нашој теорији међународног права, не само због тога што је први систематски рад ове врсте у нашој теорији, већ пре свега због квалитета основног теоријског приступа и правног резонувања на коме је тај приступ утемељен. Поред тога, не треба губити из вида ни практичан значај дисертације, с обзиром на последице примене правила о непловидбеном коришћењу водених токова на Републику Србију као подунавску државу.

6. Закључак

На основу прегледа и оцене докторске дисертације под насловом *Право непловидбене употребе међународних водених токова у светлости принципа одрживог развоја* кандидата Михајла Вучића, LL.M, Комисија налази да је дисертација урађена у свему према одобреној пријави, да је оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану. Комисија је слободна да

п р е д л о ж и

да Научно-наставно веће Правног факултета у Београду прихвати овај рад као подобан за јавну одбрану, као и да одреди комисију пред којом ће кандидат бранити своју докторску дисертацију.

У Београду, 16. март 2015. г.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

др Миленко Крећа,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

др Родољуб Етински,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду

др Бранко Ракић,
ванредни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

др Бојан Милосављевић,
ванредни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

др Душко Димитријевић
научни саветник
Институт за међународну политику и привреду
Београд